

MEVLÂNÂ ÂZÂD

Prof. Dr. Türkkiye ATAÖV*

1951'de Hindistan ile Türkiye arasında bir kültür anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşmaya Hindistan adına Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde imza koyan kişi sıradan bir temsilci, olağan bir devlet adamı değildi. Kısa olarak "Mevlânâ Âzâd" (1889-1958)¹ diye bilinen bu Hindli aydın başkasına benzemeyen çocukluğu, yetişkin yaşta yazarlığı, bağımsızlık için savaşı ve 1947'den sonra yüklendiği resmî görevlerle eşine ender rastlanan biriydi.² Ayrıca, daha Osmanlı İmparatorluğu yıllarında Türklerin kaderiyle çok yakından ilgilenmişti.

Böylesine anma vesilelerinde geçmişte baş rolü oynamış kişilere ilişkin bu türlü olumlu sözlerin söylenmesine doğal ve usulden diye de bakılabilir. Ne var ki, Mevlânâ Âzâd örneğinde durum farklıdır. Bu Hindli aydın çocukluğunda bir dâhi, yetişkinliğinde olağanüstü nitelikte bir düşünür ve yazar, ödünsüz ve birleştirici bir özgürlük savaşçısı ve Türkiye için zindanlarda yatmayı göze alacak kadar bize omuz vermiş değerli bir dosttu.

*A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi. Bu yazı 1951'de imzalanmış olan Hindistan-Türkiye Kültür Anlaşmasının kırkinci yılı nedeniyle Ankara Üniversitesi'nce düzenlenen anma toplantısındaki konuşmanın metnidir.

¹Mevlânâ Âzâd'ın asıl adı Muhiddin Ahmed'dir. "Mevlânâ", bilindiği gibi, din yanı ağır basan kişilere tanınmış bir lâkap, bir ünvanıdır. "Âzâd" kendi seçtiği ve "Özgür" anlamına gelen bir addır. Mevlânâ Abul Kalâm Âzâd diye de bilinir.

²Âzâd'ın yaşamını kaleme alanlar içinde en güvenilir kaynak herhalde Kurukshatra Üniversitesi profesörlerinden V.N. Datta'nın dengeli çalışmasıdır (1990). Mahatma K. Gandhi'nin sekreteri Mahadev Desai'nin yayınladığı ve gûya Âzâd'la konuşmalara dayanan biyografisi (1940) yanlışlarla doludur. Üstelik, Müslüman Cemiyeti partisinin eylemine karşı, Âzâd'ın Hindli Müslümanları temsil eden tek mihver olduğunu savunmak gibi etnosentrik bir yanlış da yapmıştır. Aslı Oxford Üniversitesine sunulmuş (1969) bir doktora tezi olan ve Ian Henderson Douglas'ın hazırladığı metin (basım 1988) bir Hıristiyan peşin-hükümünün zaaflarını taşımaktadır. Edebî yazarlığı ve siyasal rolüne hayret edilecek kadar az yer ayrılmıştır. Genelde Âzâd'a aitmiş gibi değerlendirilen *India Wins Freedom* adlı kitabın bir otobiyografi olduğu çok kuşku götürür. Arkadaşı Fazlullah Ahmed'in onunla konuşmalar sonucu hazırladığı yayını da (Tezkire) Âzâd'ın kendinin görüp onayladığı bir metin değildir. Abdur Razzak Malihabadi'nin Âzâd'ın ölümünden sonra çıkardığı metnin aslını gören de yoktur.

Mevlânâ Âzâd modern Hindistan'ın kurucularından biriydi. Doğumunun Yüzüncü Yılı UNESCO 1989'da kutladı. Bu nedenle, hakkında Müslüman ülkelerde yayınlananlar çoğunlukla onun dine yönelik düşünceleri üstüneydi. Gerçekten, Kur'an yorumcusu olarak yüce otoritesi vardı. Yüzyıllar boyunca bu dini en derin incelemiş ve en iyi bilenlerden biri olarak kabul edliyordu. Öte yandan, lâik tavırlıydı. Din ve devlet işlerinin ayrılması gerektiğine inandığı içindir ki, 1947'de Hindistan'ı ikiye bölen olayların zaman zaman çok kanlı olmasına ve karşılıklı kitlesel göçü içermesine karşın, din temeline göre kurulacak bir devlette kendine yer aramamış, Yeni Delhi'de kalmayı yeğlemişti. Eski Hindistan'dan din farkına göre ayrılıp gidenlerin sayıları milyonları aşarken, lâik bir devlette yaşamayı yeğleyen Hindli Müslüman aydınlar genelde ilginç bir grup oluştururlar. Bunların içinde Mevlânâ Âzâd'ın erişilmesi güç özel bir yeri vardır.

Yeni Delhi'de benim de katıldığım uluslararası bir seminerin de vurguladığı gibi, bu kişinin düşünceleri ve eylemi bugün dünyanın bazı yerlerini tehdit eden birtakım sorunları çözüme uygulanabilecek türdendir. Yöresel kültürleri aşan bir geniş görüşlülüğü savunmuştur ki, bunun bugün de anlamı ve önemi vardır.

Birtakım tutkuları onu gazeteci, yayımcı, yazar, öğretmen, politikacı, din yorumcusu, bilgin ve devlet adamı yaptı. Tüm bu yönleri ancak bir kitap konusu olabilir. Ben burada yalnızca onun kişiliğini oluşturan çevresi ve dehası, din bilgisi yanında lâikliği, ilk bağımsız hükûmetteki yaratıcı çalışmaları ve Türk dostluğuna ilişkin bazı özet bilgiler sunmakla yetineceğim.³

Çevresi ve Dehası:

Âzâd dindar ve kişilikli bir ailenin içine doğmuştu. Dedelerinden Şeyh Cemâleddin, Padişah Ekber'in "imamlığını" ilân eden bir belgeyi imzalamayı reddettiği için Mekke'ye göçmüştü. Babası Mevlânâ Hayreddin (1831-1908) Arapça, Farsça ve Urduçadan başka Türkçe de bilirdi. Bir Türkçe gramer kitabı ve "Kaf" harfine değin üç dilden eş anlamlı kelimeleri veren bir sözcük yayınlamıştı. Osmanlı Sultanı Abdülmecid'den bir mecidiye nişanı almıştı. Müslüman çevrede "Pîr" statüsündeydi. Müridlerinden biri de kendi oğluydu.

Âzâd resmî okula yollanmadı. Eğitimini çok iyi yetiştiricilerden evde gördü. T.B. Macaulay'nin sekizinde dünya tarihi yazmağa kalkışması gibi, Âzâd da on yaşındayken Farsça bir sözlük hazırlamaya başladı. Tahira Back diye birinden Türkçe öğrendi. Molla Nizameddin'den İslâm hukukundan fiziğe, geometriden tıba "Ders-i Nizami"yi bitirdiğinde on-beş yaşındaydı. Üç yaşında Yunancayı hatmeden ve sekizine geldiğinde Eflâton, Herodot ve Ksenofon'u deviren J.S. Mill örneği, Âzâd da (Gazalî'den Seyyid Ahmed Han'a) Doğu'nun önde gelen yazarlarını elden geçirmişti. Sarojini Naidu, onun için "doğduğunda sanki elli yaşındaydı" diyor.

Yakın çevresinden kısa sürede çok şey aldı. Ama bu çevreyi, çok geçmeden, geleneğe aşırı bağlı, esneklikten yoksun ve tüme varım yönteminin kurucusu Francis

³Mevlânâ Âzâd hakkında benim yazılarım şu dergi ya da gazetelerde yayınlandı: *Review of International Affairs*, *Revue des affaires internationales*, *Internationale Politik*, *Mejdunarodnaya Politika*, *Mejdunarodna Politika*, *Politico International*, *Journal of South Asian and Middle Eastern Affairs*, *Der Morgen*, *Milliyet*, *Tarih ve Toplum*.

Bacon'dan önceki Avrupa Orta Çağ'ını anımsatan bir durgunluk içinde gördü. Değişmeyen bilginin, yerinde duran su gibi, bir çeşit "kokmaya" başlayacağını daha çok küçük yaşında farketmiştir. Bir yerde, "sanki yüz yıl öncesinin Hindistan'ında yaşıyordum" diye yazar. Binlerce kişinin bir "Pir" olan babasının önünde elpençedivan durduğunu ve huzurda sürekli eğilip el-etek öptüklerini görmüş, ancak kendi babasından ilk aşamada düşünce yönünden ayrılarak Seyyid Ahmed Han'a, daha sonra da daha geniş ufuklara yönelmiştir.

Babasının ölümünden sonra "Pîrzâde" (Pîr'in oğlu) diye kendine bunca kişi yönelirken, bir aile geleneğine dönüşmüş din liderliğine özenmedi. Ama İslâm'ı ve her türlü dini incelemeyi sürdürdü, giderek bütün çağların en büyük İslâm bilginlerinden biri olarak kabul edildi. Öte yandan, ailesinden bir çeşit "miras" kalan Pîrzâdeliğinden yararlanmadı. O denli ki, yayıncılığa başladığında, babasının din alanındaki ürünlerinin hiçbirini basmadı. Kendi babası olmasına karşın, onun yanlış bulduğu düşüncelerinin yayılmasını istemiyor, bunda kendi halkı için yarar görmüyordu.

Müslüman dünyası yeni yollar bulmalıydı. On-üçüne gelmeden Seyyid Ahmed Han'ın Kur'anı akılcı bir eleştiri süzgecinden geçirmesini doğru buluyordu. Onu bile yetersiz saydığı ve dinin toplumda ve yaşamdaki gerçek yerini peşin-hükümlerden olduğunca uzak biçimde araştırmaya başladığı zaman henüz on-dört yaşındaydı.

On yaşında şiir yazmaya başladı. "Özgür", "hür düşünceli", "kendi başına" anlamlarına gelen "Âzâd" takma adını bu nedenle aldı. İlk şiir kitabı *Narang-i Âlâm* da on yaşındayken basıldı. İlk edebî dergisi *Misbah*'ı yayınladığında on-üç yaşındaydı. Edebî yazıların hemen yanına Bacon ve tüme varım yöntemi, Newton ve yer çekimi yasası, Darwin ve türlerin kökeni gibi konuları Müslümanlarca okunsun diye koyuyordu. Bu arada, *Ahsan el-Akhbar*, *Makhzan* ve *Marakk-i Âlâm* adlı üç yayın organında da yazdı. Bu sonuncudaki "Çağdaş Bilgi ve İslâm" başlıklı yazısı hem ilgi, hem tepki yarattı. Bundan ötürü tüm eleştirileri göğüslediğinde on-üç yaşındaydı. Bir yıl sonra röntgene ilişkin bir seri yazısı yayımlandığında, Hindistan'ın öbür ucunda, bu genç yazarın ne denli ufak yaşta olduğundan habersiz, deneyimli bir yayıncıdan kendi dergisinin yönetimini alma önerisi geldi.

Ama yazar ve yayıncı olarak asıl ününü on-beşinde çıkarmağa başladığı *Lisan el-Sıdk* (Gerçeğin Sesi) adlı dergiyle yerleştirdi. Genelde bir formalık bir dergiydi. Ama kimi zaman altmış sayfa çıkıyordu. O dönemin Urduca, Farsça ve Arapçayı en iyi kullanan yazarlarından Şibli Numanî'nin (1857-1914) önerisiyle, bu daha on-beşindeki yazarın dergisi "Urdu Dilinin Gelişmesi Kurumu"nun (Encümen-i Terakki-i Urdu) resmî organı oldu. Dahası, vakit geçirmek için değil, fikir üretmek için çıkıyordu.

Âzâd'a göre, Hind Müslümanları genelde yokluk içinde, eğitimsiz ve geriydiler. Oysa, Bacon'un dediği gibi, bilgi onlara güç kazandıracaktı. Âzâd on-beşinde Hindli Müslümanların öğretmeni, manevî babası gibiydi. Dindar bir ailenin çizdiği geleneksel bir eğitim çerçevesinde yetiştirilmiş olmasına karşın, daha o yıllarda bilime saygıyı başlatıcı eden, çağdaş olmanın yollarını ödünsüz arayan ve sıradan insana sınırsız saygı besleyen gerçek bir Rönesans adamıydı. Daha o dönemde belki incelemenin deneyimci yöntemini gereği gibi kavrayamamıştı, büyük olasılıkla Bacon'a hayran olmakla birlikte daha çok Sokrat'a yakındı, ama genç yaşta bile bir yeniden doğuşun öncüsü rolündeydi. Seyyid Ahmed'den de, Şibli'den de birçok şey öğrendi, ama hiçbirinin gözü kapalı bir izleyicisi değildi. Çok daha ileri noktalara vardı.

Din Bilgisi ve Lâikliği:

Mevlânâ Âzâd'ın din bilgisinin çok geniş olduğunu söyledim. Yazılarında yalnız İslâm'a değil, Yunan, Hindu, Zerdüşî, Budist ve benzeri inanç sistemlerine sık atıflar var. Dinci düşünceleri animizmden buyana incelediğine kuşku yok. Her din hakkında belirli değerlendirmelere ulaştığı da belli. Örneğin, İsa'nın tanrısallığına inanmaz. Ama İslâm'ın onun için çok özel bir yeri olduğu da ortadadır. Kur'anı daha çocukken babası belletmiş, sonra o konuda zamanın en büyük otoritesi Mevlânâ Hamididdin'den ders görmüştür. Muhammed Abdu ve Raşid Rıza uzaktan hocalarıdır. 1910'da yayınladığı "Sermed" adlı yazısı İslâm'a bağlılığını açıkça gösteriyor. El-Hilâl ve El-Balagh adlı dergilerde İslâm'ın mesajını da yaymıştır. Bazılarında bir tür otobiyografi gibi kabul edilen ve Rançi'de tutuklu olduğu sırada yazdığı Tezkire daha çok din adamlarının portreleri gibidir. Ancak, Tezkire'yi aslında dini zaten iyi bilenler için hazırlamak istemiştir. Sıradan okuyucu için Tercüman diye başka bir yayın düzenler. Ne var ki, İngiliz polisi Kalküta'daki evini bastığında kitabın ilk taslağını ve tüm notları alır gider. Thomas Carlyle da Fransız Devrimi hakkında ciddi bir hazırlığını kaybetmiş, ama hiç umursamayarak yeniden başlayıp daha da iyisini yazmıştı. Âzâd da aynı şeyi yaptı.

Tercüman'ın çok kısa özeti dinlerin birliğidir. Bu yaklaşımı eleştirildi de. Hindistan'da Müslümanlar için ayrı bir devlet düşünenler Âzâd'ın bu tavrını, sonunda bağımsız Hindistan'ı kuracak olan Ulusal Kongre (National Congress) Partisinin etkisine bağladılar. Oysa, Âzâd teolojik darlıklardan kendini kurtarmış biriydi. Tüm gerçeğin yalnızca İslâm'da olduğuna ve bir Müslümanın böyle doğmuş olmasından ötürü başkalarından üstün olması gerektiğine inanmıyordu. Hoşgörüden ve iyi niyetten yanaydı. Rûmî'nin "birleştirmeye geldin, bölmeye değil" anlamında Farsça (Tubaraya vasl kardan amdi / Na baraya fasl kardan amdi) dizelerinin doğruluğuna inanıyordu. Özellikle tek Tanrılı din uluslarının öğretileri arasında büyük farklar görmüyordu. Hattâ, en son dinin kendisinden öncekileri daha derli toplu ifade ettiği ama bunun ötesine fazla gitmediği kanısındaydı. Hele dinlerden birini başkasına zorla kabul ettirmekten yana hiç değildi.

Bu çerçevede Hindistan'da da Hindularla Müslümanların bir "Ummat-i Vâhîde" (tek ulus) kurmaları gerektiğine inanmağa başladı. Bir politikacı olarak bu düşünceye hizmet etti. O zaman tek ve son İslâm devleti olarak görünen Osmanlı İmparatorluğunu parçalama çabalarına karşı en amansız mücadele veren yayımcı ve siyaset adamıydı. Ancak, 1906'da kurulan "Müslüman Cemiyeti" (Muslim League) partisini, doğru ya da yanlış, Hindistan'daki İngiliz yönetiminin bir yaratığı gibi görüyordu. İngilizlerin "Böl ve Hükmet" siyasetiyle Hindularla Müslümanları birbirlerine düşman ettikleri kanısındaydı.

Sırf Müslüman değiller diye İngilizlerle Hinduların aynı kefeye koyup ikisini birden düşman ilân edemezdi. Hindular Türk davasını destekliyorlardı. Âzâd Gandhi ile ilk kez 1920'de Delhi'de Hilâfet Kongresinde karşılaştı. Hinduların objektif konumu onları bağımsızlık ve anti-emperyalist savaşında Müslümanlarla aynı çizgiye getiriyordu. Örneğin, Âzâd ile birlikte Gandhi de Türklere zorla kabul ettirilmek istenen Sèvres Andlaşmasını "Hind Müslümanlarına da vurulan bir darbe" diye nitelemişti. Bu tarihlerden itibaren, Âzâd da ayrı ayrı bir Hindu ve Müslüman örgütünü (sangathan) reddetti. Yalnızca, bir tane olmalıydı: Hind Ulusal Kongresi.

Hindu-Müslüman gerginliği, gösterileri, çatışması, giderek kan dökümü Âzâd'ın görüşünü değiştirmedir. Kongre Partisini Müslüman Cemiyetiyle bir koalisyonda birleştirmeyi denediyse de, başarılı olamadı. 1940'da Kongre Partisinin başkanı olduğu zaman da Hindular ve Müslümanların ayrı ayrı dinlere inananlar olmakla birlikte, bir ulusun parçaları olarak farklı olmadıklarını savundu. Hindu-Müslüman birliği üstüne çok güzel sözleri vardır. Örneğin: "Ben bir Müslümanım ve bu gerçekten ötürü de gurur duymaktayım. İslâm'ın binüçyüz yıllık şaşaalı geçmişi benim mirasımdır. Bunun en küçük bir parçasını bile kaybetmek istemem. Buna ek olarak, bir Hindli olmaktan da gurur duyuyorum. Hind milliyetçiliği demek olan bölünmez bütünü de parçasıyım."

Mevlânâ Âzâd'ın tercihi gerçekleşmedi. Yarımada bölündü ve Âzâd Hindistan'ın ilk Eğitim, Doğal Kaynaklar ve Bilimsel Araştırma Bakanı oldu. Bu sıfatla, bugün iyi işleyen laboratuvarları, Ulusal Müzeyi, Ulusal Kütüphaneyi, Ulusal Arşivi, Arkeoloji Müdürlüğünü, sanat-edebiyat-müzik akademilerini, Hint Kültürel İlişkiler Kurulunu, Yetişkinlerin Eğitimi Programını, Üniversite Burs Komisyonunu hep o kurdu. 1951 tarihli Hind-Türk Kültür Andlaşması da onun girişimiyle gerçekleşmişti.

Türk Dostluğu:

Bu nokta bizi Mevlânâ Âzâd'ın Türklere özel yakınlığına getiriyor. Babasının da, kendinin de Türkçe bildiklerini belirtmişim. Âzâd'ın Türkiye, daha doğrusu Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemiyle ilgisi, kendinin sömürgecilik ve emperyalizm karşıtı oluşundan ve Türklerin de o yıllarda aynı yabancı güçlerin ağır baskısı altında kalmalarından kaynaklanıyordu. Babasının 1908'de ölümünden sonra Türkiye'ye ve Fransa'ya gitmiş, orada tanıdığı Osmanlı aydınlarıyla hem özgürlükten yana, hem de yabancıları hedef alan emperyalist tavır konusunda konuşmaları olmuş, Hindistan'a bu temaslardan çok etkilenmiş olarak dönmüştü.

1877-78 Rus-Osmanlı Savaşı kalabalık bir grup Hind aydınının bağımsız ve geçmişte güçlü bir Müslüman devlet olarak gördüğü Osmanlılardan büyük toprak parçaları alıp götürmüş, İtalyanlar daha sonra Trablus'a el atmış, Mısır'a İngilizler el koymuş, gene İngilizler bir yandan Basra Körfezini avuçları içine almışlar, öte yandan da Afganistan yönünde genişlemişlerdi.

Âzâd El-Hilâl ve El-Balagh'da Türklere yabancı zulmünü kınayan ve Türk, Mısır ve Afgan önderlerinin portrelerini içeren ve genelde özgürlük ve evrensel bilimin önemini vurgulayan yazılar yayınladı. İngilizler ilk dergiye önce 2,000 rupi ceza koydular. Âzâd'ın hemen ödemesi üzerine 10,000 rupilik ikinci bir ceza kestiler ve bu ödenemeyince dergi kapatıldı. İkinci derginin yayını engellemek için de, Âzâd'ı Kalküta'dan sürüp çıkardılar.

Türkiye'yi büyük zorlukların içine atan Balkan Savaşları Hind basınında çok ilgi görmüştü. Hindistan'ın Türklere dayanışmasının en somut örneği 15 Aralık 1912'de Türkiye'ye gelen sağlık heyetiydi. Tanınmış bir doktor ve önde gelen bir ulusal kurtuluş savaşçısı olan Muhtar Ahmed Ansari'nin (1880-1936) başkanlığındaki bir heyetin (Abdurrahman Sıddıkî, Şuayb Kureysi ve Çavduri Halikuzzaman gibi) üyeleri Hind ulusal yaşamında sonra önemli roller oynadılar. Heyet üyelerinden Peşaverli Abdurrahman geri dönmeyerek Türkiye yurttaşı oldu.

Türkiye'ye doğru yola çıkan sağlık heyeti Lucknow ve Delhi'den törenlerle uğurlandı. Delhi tren istasyonu öylesine kalabalıktı ki, heyet üyeleri trendeki yerlerini güçlkle alabildiler. Kitleler Bhopal istasyonunda denetlenemez duruma gelmiş, özellikle Bombay'daki törenler Türkiye adına gösterilere bürünmüş ve Türklerin zaferi için konuşmalar yapılmıştı. Heyet İtalyan "Sardegna" gemisiyle Bombay'dan ayrıldı; Aralık sonunda İstanbul'daydı. Kızılay'ın konukları olan heyet üyeleri İstanbul limanında coşkulu bir biçimde karşılandılar ve Enver Paşa tarafından kabul edildiler. Çatalca yakınlarında bir köyde kurulan savaş hastahanesinde göreve başlayan Ansari sağlık heyetinin misyonu emperyalizme karşı savaşımın bir aşamasını simgeliyordu.

Mevlânâ Âzâd'ın El-Hilâl dergisi Ansari heyetiyle ilgili yazılarla doludur. Âzâd Kalküta'da Türkiye yararına yaptığı bir konuşmada (2 Şubat 1913) halkı para yardımına da çağırmış, o toplantıda 30.000 rupi toplamış, daha sonra (27 Mayıs 1914 tarihli dergideki açıklamaya göre) 4.000 abonesinin herbirinin ödediği 8,5 rupiden 7,5'unu Türklere yardım için ayırmıştır. Tüm yayınlarında Türklere vurulan darbeyi adım adım izlemiş, tepkisini göstermiştir. 13 Temmuz 1912 tarihli nüshada Trablus cephesine ilişkin ayrıntılı bilgiler vererek seri yazılarına başlamış, ondan sonraki savaşlarda da duyarlılığı hep Türklerin yanında olmuştur. Ağa Han'ın Times of India gazetesinde Türkiye konulu yazısında açığa vurduğu, İngilizleri destekleyen ve Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasını isteyen görüşleri El-Hilâl'de (13 Temmuz 1912 ve 26 Temmuz 1913) eleştirdi. Kendi eleştirilerinin yanında, Mazhar ul-Hak'ın Ağa Han'ı hedef alan çok şiddetli hücumlarına da dergisinde yer verdi.

Birinci Cihan Savaşı başladıktan sonra, Hindistan'daki İngiliz yönetimi El-Hilâl'in Türkler yararına ve bu nedenle Almanya'dan da yana tutumundan ötürü, dergiye 10.000 rupilik bir ceza daha kesti. Türkiye'nin savaşa katılmasından buyana, derginin Türk yanlısı tutumu daha yoğunlaşmış ve bu yüzden satışı da artarak örneğin Haydarabad'da iki katına çıkmış, yalnız Bengal'deki abone sayısı 4.300'ü bulmuştu. Âzâd El-Balagh'daki yayınlarından ötürü de İngilizlerce "Türklerin casusu" gibi muamele görüyordu. Derginin satışı 25.000'e tırmanmış, bu yüzden Ranchi'de gözetlme alınmıştı. Saliverilmesi 1919 yılını buldu.

Biten savaşın Türkiye için doğurduğu sonuçlar Hindistan'da "Hilâfet akımı" diye anılan bir tepki yarattı. Bu yığınsal tepki Hindu ve Müslüman ortak eylemleri ve birliğinin zirvesini oluşturur. Türklerin yenilgisi Hind ulusal direnişi üstüne etkiler yapmış, Âzâd gibi kamu oyunu biçimlendiren aydınlar hiç değilse Osmanlı devletinin sınırlarının korunmasını istemişlerdir. İngilizlerin, Müttefikleriyle birlikte, başkent İstanbul'u işgal etmeleri ve devleti bölüşmeye hazırlandıklarına ilişkin kuşkular yaratmaları Hindli aydınların kabul edemeyecekleri bir gelişmeydi.

Müslüman olanlar en azından Halife Sultan'ın İslâm için kutsal sayılan yerler üstünde egemenliğinin sürmesini ve buralarda Hıristiyan müdahalelerine izin verilmemesini istiyorlardı. Hattâ, Mısır vilâyetinin Osmanlı egemenliğine yeniden girmesi bu istekler arasındaydı. Hindu olanlar da Halife davasını desteklediler. Âzâd tüm yazılarında bu görüşleri savundu.

Sèvres Andlaşması imzalanıp ilân edildiğinde Hindli aydınlar bunun bir haksızlık olduğunu ileri sürerek Genel Valiye bir memorandum sunup Türkiye'ye zorla kabul ettirilmek istenen bu belgeyi değiştirmek için tüm nüfuzunu kullanmasını, yoksa görevinden istifa etmesini, etmezse ona ve İngiliz yönetimine karşı eylemler

düzenleyeceklerini belirttiler. Âzâd İngilizlere karşı tam boykottan yanaydı. Karaçi'de toplanan Hilâfet Konferansı (8-10 Temmuz 1921) Hindlilerin İngiliz ordusunda görev kabul etmeleri ve Türklerin egemenliklerine getirilecek hiçbir kısıtlamanın kabul edilmemesini kararlaştırmıştı.

Türkiye'de Hilâfetin kaldırılması (1 Mart 1924) Hindistan'daki Müslüman çevre üstünde tahmin edilen etkiyi yaparken, Âzâd bu gelişmeyi başka türlü değerlendirdi. Ankara Hükümetini bu kararıda haklı buluyordu. Bu görüşlerini *Zamindar*'da yayınladı. Ona göre, Hilâfet gerçekte daha önce son bulmuştu. Ne var ki, Hindularla Müslümanları bir arada tutmaya yarayan "Hilâfet akımı" bir sembol olarak yok olmuştu. Âzâd Türkiye'yi zaferlerinden ötürü ve Mustafa Kemâl'i de ülkeye ve halkına yeni bir ruh kazandırdığı için kutluyordu. Türklerin özgürlüğü için kendinin de, binlerce Hindlinin de zindanlara atılmış olmasından ve işlerini terkederek çeşitli zorluklara sürüklenmiş olmalarından gurur duyduğunu yazıyordu.

Yıllar sonra bağımsız Hindistan'ın bakanı olan Mevlânâ Âzâd, Ankara'da ilk Hind-Türk Kültür Andlaşmasına imza koyan eski dostu.

(Abstract in English)

MAULANA AZAD

A cultural agreement was signed between India and Turkey in 1951. The person who signed it on behalf of India was no ordinary representative or an average statesman. Maulana Azad (1889-1958) was a child prodigy, a forceful publisher, an eminent educationist, an erudite scholar, an authority on Islam but still a secular-minded person, a fighter for independence and a great friend of the Turks when the latter most needed such brotherhood. He is not only a part of the heritage of the national movement in India. With a rational and intellectual comprehension of life and the role he ably played in legitimate struggles, he still has abiding messages to give, most of which he realized until 1958. Some of his ideas are applicable to a number of problems that presently threaten parts of the world. Maulana Azad was a great humanist whose message of broad-mindedness and cross-cultural understanding has relevance in our day as well.

Several aspects of Maulana Azad's life and works may suitably be the subject of a book. I dwelled here only on the extraordinary realities of his early life, his erudition as a scholar on Islam, his devotion to secularism, his creativeness as a minister of education and academic researcher, and certainly his devotion to friendship with Turkey.

Few people know that Maulana Azad knew Turkish and that his father Maulana Khairuddin's works included a grammar and Turkish equivalents up to the letter "Qaf." Azad himself started preparing a Persian dictionary before he was ten. He brought an anthology of his own poetry the same year. He was a mere fifteen when one his periodicals became the organ of the "Anjuman-e Tarakk-e Urdu." Someone said about him: "Don't talk of Maulana's age. He was fifty the day he was born."

But he felt that his teachers had lost the elasticity of mind. They were like the Medievals before Francis Bacon, the founder of the inductive sciences. He freed himself from the traditional religious orthodoxy. Influential people approached him after his father's death suggesting that he become a "Pir" like the father. He declined and never

published any one of his father's manuscripts in the so many journals that he printed. He chose a new path.

His commitment to Islam remained, nevertheless, firm throughout his life. But he knew all the religions of the world. His entire approach is free from any trace of theological narrowness. Azad showed in his writings that Prophet Mohammed believed in a multi-religious state (*Ummat Wahida*), in which tolerance prevailed.

He was compelled to join politics. A major cause of unrest among the Indian peoples at that time was the treatment meted out to the Turks. The threatened dismemberment of the Ottoman Empire enraged the Indians, Muslim and Hindu. Because of Azad's pro-Turkish leanings, his papers were frequently banned and fined, and he himself was imprisoned. His support of the Turks and his agitation for the nationalist cause of India were parts of the same struggle. Gandhi had also termed the Treaty of Sèvres (1920) that aimed to further dismember Turkey, as a "staggering blow" to the Indians as well. The Central Khilafat Committee gave a memorandum to the British Viceroy asking him to get the Turkish peace terms revised or to resign. Azad drew a distinction between non-Muslims like the British of that day and other non-Muslims like the Hindus, who espoused the Turkish cause. In fact, the Turkish case brought the Muslims and the Hindus closer and closer. Never before had any movement against the ruling authority stirred such anti-imperialist feelings in India as the Non-Cooperation movement.

The abolition of the Khilafat in Turkey (1924) disheartened many Muslim leaders in India, but Azad's reaction was different. He stated that by abolishing the Khilafat of the Ottoman dynasty, the new Turkish Government had rectified a wrong which lay in an artificial division between spiritual and temporal powers. The Khilafat had already ceased to exist. In his eloquent Presidential address to the National Congress, he offered congratulations to Turkey on its victory and to Mustafa Kemâl for infusing a new spirit among his countrymen.

As the minister responsible for education and academic research in independent India, Azad was responsible for the creation of a long list of institutions, which are now the pride of the country. They include the National Museum, the National Library, the National Archives, the Department of Archaeology, the three academies of Arts, Literature and Music, the National Laboratories, the University Grants Commission, the Indian Council of Cultural Relations and the Adult Education program.

The first Indo-Turkish Cultural Agreement was also signed during his tenure, and by him personally, long-time friend.